

K S Karol: Familjen Althussers tragedi

[Ur New Left Review, 1/124, november-december 1980. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

På morgonen söndagen den 16 november hittades Héléne Althusser, hustru till filosofen Louis Althusser, död i deras lägenhet i Ecole Normale på rue d'Ulm. Filosofen befann sig i ett tillstånd av fullständig förvirring och anklagade sig själv för att ha strypt henne. Skolans läkare, Etienne, och ställföreträdande chefen tvingades övermanna honom med hjälp av en vaktmästare och få honom inspärrad på sjukhuset Sainte-Anne. Ingen, varken på rue d'Ulm eller bland hans personliga vänner, ville tro att Louis verkligen kunde ha dödat sin fru. Och ändå visade den första muntliga obduktionsrapporten att Hélénes luftstrupe hade blivit krossad, vilket bevisade att hon hade blivit strypt.

Som ett resultat av hans ryktbarhet och betydelse blev detta ”privata” drama, som vållade deras vänner stor sorg, oundvikligen en offentlig angelägenhet. Det var naturligt att pressen skulle kasta sig över det. Men inte att den skulle begå en tvåfaldig orättvisa mot Althusser och hans fru. För det första var det orättvist att koppla samman Althussers filosofiska tänkande med tragedin på Ecole Normale. Vissa antyder redan att han inte hade de egenskaper som krävs för att undervisa. Andra vill ännu mer motbjudande göra gällande att hans kommunistiska teorier gjorde honom till en potentiell mördare. I själva verket var tragedin den 16 november en höjdpunkt på de skrämmande kval som han gått igenom under arton års kamp mot en allvarlig psykologisk sjukdom. Denna söndag var han uppenbarligen inte längre förmögen att ”förstå eller förmå någonting”, så mycket att undersökningsdomaren 48 timmar senare på Sainte-Anne-sjukhuset tvingades överge tanken att delge honom åtal. Det är således oanständigt att låta påskina att han har åtnjutit specialbehandling på grund av sitt offentliga namn. Ty även om en filosof inte bör stå över lagen, så skall han heller inte berövas det skydd som fransk strafflag ger, när den slår fast att ”det finns inget brott eller lagöverträdelse när den anklagade befinner sig i ett tillstånd av sinnessjukdom vid tidpunkten för händelsen”. En annan orättvisa har varit att man utnyttjat Althussers hustru, Héléne, som inte bara var offer för hans galenskap, utan också en människa med egen personlighet, eget arbete och egen livshistoria. Men i de flesta fall har jag förgäves letat i tidningarna efter några få rader som erinrar sig den karaktär som Hélénes särpräglade liv haft.

Vid tiden för sin död var Héléne 70 år gammal, tio år äldre än Louis Althusser. Hon var liten och späd till utseendet och fortfarande elegant, mycket livlig och hade ibland mycket vass tunga. Hon kom från en mycket fattig judisk familj och hade slagit sig fram på egen hand genom att studera litteratur och historia, och sedan genom att pröva lyckan i filmens värld (hon var assistent till Jean Renoir). Sedan kom den mörka tiden med ockupationen. Héléne bar aldrig den gula stjärnan men valde omedelbart motståndsrörelsen, där hon blev känd som ”mademoiselle Legothien”. Hon var knuten till Albert Camus och hans grupp, och blev senare sambandsarbetare åt Francs-Tireurs et Partisan Français. Det var vid denna tid hon anslöt sig till kommunistpartiet. Såvitt jag känner till var denna handlingens kvinna den första som drog Louis Althusser, en ung filosof med katolsk bakgrund, i kommunistisk riktning. Efter att ha tillbringat kriget i ett krigsfångläger i Tyskland beundrade han uppenbarligen denna ”verkliga kämpe”, Héléne. I synnerhet som hon, i egenskap av sociolog och till skillnad från honom som satt instängd i sitt arbetsrum, fortsatte att arbeta på fältet, ”bland massorna”. Héléne Althusser slutade faktiskt aldrig att arbeta. Under mer än 20 år, fram till sin pension, hade hon genomfört undersökningar vid Forskningsinstitutet för ekonomisk och social utveckling: ibland arbetade hon i en lantlig miljö eller i stadsmiljöer, och ibland studerade hon Tredje världens problem. Även när hon gick i pension 1976 fortsatte han med sin forskning och förberedde en studie av arbetarfamiljer i Fosdalen.

Det är möjligt att Hélénes undersökningar bland arbetare hade påverkat Louis Althussers politiska

åsikter under de senaste åren. Men i motsats till vad många påstår har han aldrig varit någon foglig anhängare till partilinjens: hans ”ortodoxi” grundar sig på trohet mot marxismen, inte mot franska kommunistpartiet (PCF). Men han var försiktig till naturen och tog tid på sig, som om han trodde att han genom att påverka unga människor med hjälp av ”klasskamp på det teoretiska området” kunde vinna ett svårt schackparti mot PCF:s ledning. I motsats till detta gick Héléne aldrig som katten kring het gröt. När Althusser i april 1978 ”öppnade eld mot PCF:s högkvarter” med sin artikelserie i *Le Monde* om ”Det som inte längre kan vara kvar i kommunistpartiet”, tyckte en del människor att de kunde känna igen Hélénes klara språk lika mycket som filosofens plötsliga utbrott av ilska. För egen del blev jag bekant med familjen Althusser först för fem år sedan, och hade framförallt intrycket att Louis bara sa högt vad han hade tänkt sedan länge och faktiskt på sitt sätt redan hade uttryckt i ett antal mer teoretiska texter som var mindre tillgängliga för den breda publiken. För att övertyga sig om det räcker det att läsa de långa intervjuerna om staten som han gav till dagstidningen *Il Manifesto* i Rom – en text som står i skarp motsättning till speciellt hans pamflett från 1973, *Reply to John Lewis* [Svar till John Lewis]. Althusser utvidgade nu denna kritik till partiet själv, och såg det enbart som en institution som utformats efter staten och därför var oförmöget att förstå och uttrycka varken massornas kollektiva spontanitet eller de individuella aspekterna.

Det är alltså inte lätt att följa de sammanflätade vägar som två så olika personer har tagit. På teorins och den politiska kampens område stod Héléne alltid i skuggan, utanför den politiska scenen. Men hennes roll blev av största betydelse i fråga om allt som hade med sin makes psykologiska sjukdom att göra. Många av Althusserns studenter, liksom många av vännerna inom den kulturella och politiska världen, föredrog att inte låtsas om denna smärtsamma del av hans liv – antingen av finkänslighet eller därför att de inte ville bli besvärade av den. Men det var känt att filosofen ända sedan 1962 hade lidit av perioder av depression som så småningom ledde till allt tätare inläggningar på psykiatrisk klinik. Varje gång lyckades han komma ut med hjälp av en enorm viljeanstängning, och började återigen skriva, hålla seminarier och ge sig i kast med politiska strider, medan han hela tiden levde i skräck för vad han såg som ett oundvikligt återfall. Vårt samhälle är så skräckslaget för psykiska störningar att det försöker undvika människor som drabbats av dem och lämnar över dem till institutioner eller deras familjer. I Althusserns fall inskränktes familjen till Héléne. Hon var den enda som under dessa långa år delade sin makes kval. Själv plågad plågade hon i sin tur honom. Det är svårt nog för en psykoanalytiker att hitta ord som kan hjälpa en patient genom sina mardrömmar. Men för någon som står så nära! För en hustru! Ofta är det allra svåraste att inte låta den deprimerade personens destruktiva klarhet dra ner en själv. Och så var det för Louis och Héléne, som inte kunde leva utan varandra och inte kunde finna frid hos varandra.

I början av juli förra året drabbades Louis Althusser av sin svåraste depression någonsin. Bara några få av oss fanns där för att följa den tortyr som han och Héléne fick utstå under hela sommaren. Paris var tomt, större delen av universitetets personal hade rest iväg på semester. På kliniken fick Louis inget andrum från dödens spöken, en känsla av att helt ha förlorat sin identitet, och utan någon som helst anledning att leva. Han hade blivit en helt försvarslös person besatt av tanken på självmord. Jag hade träffat honom på andra kliniker under tidigare depressioner, och jag kom ihåg att han hade kunnat avbryta sitt melankoliska tal med fullkomligt sammanhängande och ibland lysande anmärkningar om Gramsci (en av hans favoritämnen) eller om aktuella händelser. Men den här gången var han helt avskuren från allting. Man förklarade för mig att om hans sjukdom hade tagit alarmerande proportioner så berodde just på att han var på väg att övervinna den, på väg att slå tillbaka sjukdomens slutgiltiga angrepp ... Prognosen bekräftades aldrig. I början av oktober reste Louis och Héléne söderut under några dagar innan de skulle återvända till Ecole Normale. Saker och ting gick bättre än under sommaren, men det betyder inte att de var bra. Han tog praktiskt taget inte emot någon, läste ingenting, talade lite och planerade att återvända till kliniken. Just innan den sista helgen förvärrades hans tillstånd, så Héléne beslutade sig för att ställa in alla möten som hon hade avtalat för honom. Hon var uppenbarligen orolig, men inte mer än under liknande kriser tidigare. En

sak var klar: hon var bara orolig för honom, inte för egen del, eftersom hon aldrig hade känt sig hotad på något sätt.

Söndag morgon var hon död, ansiktet lugnt, ögonen slutna. Ingen bevittnade slutet, och vi kommer aldrig att få veta vad som hände denna ödesdigra morgon. Louis Althusser är alltför förvirrad för att säga någonting alls. För henne kan vi inte göra något mer, utom att inte låta hennes suddas ut ur vårt minne, och påminna oss om den roll hon spelade jämte Louis Althusser. Men för honom kan vi fortfarande göra något: vi kan göra allt för att han utöver sin förtvivlan inte ska behöva drabbas av internering som inte skulle ge några möjligheter till bot. Vi, hans vänner, som på ett eller annat sätt, under längre eller kortare perioder, har fått lära känna behållningen av hans intellektuella skimmer och moraliska hederlighet, kan bara hoppas att han bortom tragedin själv en dag kan finna inre frid.